

BONDEFRED OG GRÆNSEFRED

AF

MIKAEL VENGE

I

Det er almindeligt kendt, at de svenske hære, der erobrede Danmark i det 17. århundrede, røvede store mængder af krigsbytte. Både kunstværker og sjældne bogsamlinger, der havde været dansk ejendom, havnede på denne måde i Sverige. Danskerne var imidlertid ikke bedre. Efter Christian II's erobring af Sverige i 1520, blev de svenske slotte tilsvarende udplyndrede og adskillige kostbarheder ført til Danmark. Der er bevaret et regnskab over fornemt bohøve, bl. a. service, tøj, pelsværk og pragtvåben, som blev afleveret til Sigbrit i 1521.¹ Det har sandsynligvis været inventar fra rigsforstanderen Sten Stures hof på Stockholms slot, som kongen har ladet bortføre.

Christian II nøjedes imidlertid ikke med at rane de sølverne natpotter og forgyldte pilekogre, der havde tilhørt den faldne rigsforstander. Da oppositionen i Sverige havde rejst sig, og den senere Gustav Vasa på et møde i Vadstena i august 1521 var blevet valgt til rigsforstander, bortførte han også som gidsler Sten Stures enke, Kristina Gyldenstierna, hendes moder, Sigrid Banér, to af hendes sønner, Svante og Gustav Sture, datteren Magdalena og adskillige andre fornemme svenske fruer.² Endelig sikrede Christian II sig, formodentlig ved samme lejlighed, at Sten Stures arkiv blev ført til Danmark. Det indeholdt et meget stort antal breve, sendt til hr. Stens fader, rigsforstander Svante Nilsson (Sture), og til ham selv. De overlevende gidsler — flere af fruerne og den lille Magdalena Sture døde under fangenskab og blev begravet på Nikolai kirkegård i København — udleveredes af den nye danske regering i 1524, men Sture-arkivet blev først leveret tilbage til Sverige i 1929 i forbindelse med mellemkrigsårenes store nordiske udveksling af arkivalier.³ Da C. F. Allen i 1860'erne skrev sit værk om Christian II og hans tid, befandt altså i virkeligheden den svenske regerings papirer fra det 16. århundredes første årtier sig i København, og Allen udnyttede til fulde dette vældige materiale.

Det var således i Sture-arkivet, at Allen stødte på en række separatfredsslutninger eller geografisk afgrænsede våbenstilstande under unionskrigene, der tilsyneladende var indgået mellem bønderne på begge sider af den dansk-svenske

¹ Danske middelalderlige regnskaber 1. r. I: Hof og centralstyre, udg. af Georg Galster. Kbh. 1950, s. 168 f.

² C. F. Allen, *De tre nordiske Rigers Historie . . . 1497–1536*. 3: II. Kjbh. 1867, s. 204. Jf. 4: II. Kjbh. 1870, s. 339. Jeg følger her Allens navneskik, skønt slægtsnavnene i almindelighed endnu ikke havde vundet indpas.

³ Harald Jørgensen, *Nordiske arkiver*. Kbh. 1968, s. 54 f.

grænse, og som han døbte »bondefrede«. ⁴ Mærkværdigvis er fænomenet ikke siden blevet berørt i Danmark, men blandt svenske historikere har Allens iagttagelse fundet genklang, om end i de seneste år selve betegnelsen »bondefred« er blevet anfægtet.

Udtrykket er heller ikke samtidigt eller kan i det mindste ikke belægges i samtiden. Det træffes imidlertid allerede i 1560'erne under den nordiske syvårskrig, da fjendtligheder mellem Danmark og Sverige brød ud for første gang, efter at unionskrigene var hørt op. I marts 1564 omtaler Erik XIV »en forræderisk bondefred«, der var sluttet af bønderne i Sunnerbo herred med gøngerne på den anden side af grænsen, og en måned senere nævnes tilsvarende, at bønderne fra Allbo og Kinnevald herreder i Varend havde indledt forhandlinger om en lignende bondefred. ⁵ Så sent som i 1676 under den skånske krig blev der i de samme egne indgået »en almindelig, sikker og kraftig bondefred« til gensidig beskyttelse. ⁶

At ordet har været brugt om de særaftaler, der blev indgået under Hans' og Christian II's krige med Sturerne, kan vel ikke bevises, men det forekommer rimeligt, at Allen greb betegnelsen fra 1676 og overførte den til senmiddelalderen — Erik XIV's ytringer, der yderligere bestyrker bondefredens hjemmel, kendte han ikke. Mens Allen således uden tvivl, trods alle anfægtelser, har sikret bondefreden en varig plads i nordisk historisk terminologi, betragtes hans 100-årige tolkning af fænomenet i dag som forældet. Alligevel kan det vel stadig have sin interesse at se, i hvilken sammenhæng bondefredens »fader« placerede sin opfindelse.

Allen opfattede de vidnesbyrd, som han fandt i Sture-arkivet, ganske bogstaveligt. ⁷ Indberetningerne til Svante Nilsson fra hans hovedsmænd i det sydlige Sverige afslørede tilsyneladende, at det var bønderne selv, der stod bag særaftalerne i grænseegnene, af hvilke den ældst kendte er fra 1505, men påberåber sig tidligere aftaler. Allen var heller ikke i tvivl om, at aftalerne — udover at modvirke krigens ødelæggelser og sikre det fredelige handelssamkvem — udtrykte en ægte, oprindelig skandinavisk folkefølelse. Bønderne i grænseegnene var »oprundne af samme blod«, og der herskede en broderlig og venlig forståelse imellem dem, der stod i modsætning til magthavernes herskesyge og ærgerrighed.

Allen var alt for betydelig en historiker til, at hans meninger kan reduceres til en blot og bar genklang af samtidens ideer. Men det er klart, at hans syn på »bondefredene« også har et aktuelt sigte. »De tre nordiske Rigers Historie« I udkom i skæbneåret 1864, da en bølge af nordiske følelser iblandet forhåbninger om militær bistand strømmede igennem den danske offentlighed. Ved omhyggeligt at inddrage udviklingen i alle tre riger var Allens værk i sig selv anlagt i skan-

⁴ C. F. Allen, anf. arb. I. Kjbh. 1864, s. 542.

⁵ F. Westling, *Det nordiska sjuårskrigets historia*. Sthlm. 1879, s. 56 f.; L.-O. Larsson, *Gränsfreder och härjningståg under Nordiska sjuårskriget*. Värendsbygder 1967, s. 32.

⁶ Bondefredsdokumenterne fra 1676 er trykt af M. Weibull i *Samlingar till Skånes historia* 1870, s. 19 f. Jf. Allen, anf. arb. I, s. 546 f.; K. Fabricius, *Skaanes overgang fra Danmark til Sverige* 3. Kbh. 1952, s. 34 f.

⁷ Allen har behandlet »bondefredene« i anf. arb. I, s. 541-47.

dinavismens ånd. Hertil svarede værket genstand: Christian II-skikkelsen og kampen for genoprettelsen af den nordiske union. Den ægte, oprindelige skandinavisme, som Allen fandt i »bondefredene«, måtte fra hans synspunkt understrege det berettigede i de danske kongers unionspolitik, som Allen omfattede med en varm, om end ikke ukritisk sympati. Til gengæld stilledes unionens modstandere i et uheldigt lys. Når Allen talte om magthavernes herskesyge og ærgerrighed, var adressen tydeligt de svenske rigsforstandere af Sture-slægten, mens kong Hans og Christian II gik fri.

Mere end et halvt århundrede skulle forløbe, inden bondefreden blev taget op til behandling af en nordisk historiker. Det skete, da Folke Lindberg i 1928 udsendte afhandlingen »Bondefreder under svensk medeltid«. ⁸ Forinden havde dog C. G. Styffe trykt brevene til Svante Nilsson og tilføjet en oversigt over kendte bondefreder (for nu at anvende den svenske flertalsform), således at materialet forelå i tilgængelig form. ⁹ Folke Lindberg blev senere kendt som byhistoriker og for sine arbejder om svensk udenrigspolitik og europæisk storpolitik i årene op til 1. verdenskrig, særligt den opsigtsvækkende »Kunglig utrikespolitik« om Oscar II's tyske sympatier. Sin bondefreds-afhandling skrev han som ung student.

I mange henseender er den lige så tidstypisk som Allens værk, blot båret af helt andre strømninger. Lindberg anerkender vel samhørigheden tværs henover landegrænsen — endda i en sådan grad, at han kommer til at tænke på herulerne og deres formodede stammefællesskab i hedenold. ¹⁰ Hans tolkning af »bondefredene« er imidlertid social- og indenrigspolitisk — næsten parlamentarisk — snarere end skandinavistisk. Han ser særaftalerne som et udtryk for en magtforskydning i demokratisk retning, der truede statens enhed. Bag denne tanke skimtes de socialdemokratiske partiers fremvækst og overtagelse af regeringsmagten i Lindbergs samtid — og muligvis også den kritik, der fra konservativt hold rettedes imod venstrefløjen for at føre en ansvarsløs, statsopløsende politik.

Skønt Lindberg var klar over, at kirke og adel undertiden kunne øve indflydelse på »bondefrederne«, opfattede også han stort set kildernes vidnesbyrd bogstaveligt. Først hos agrar- og bebyggelseshistorikeren Lars-Olof Larsson finder vi et kritisk forbehold. ¹¹ Larssons undersøgelse af bondefreden 1505, hvis ordlyd er bevaret, afslørede, at aristokratiets og myndighedernes interesser skinnede kraftigt igennem. Og om den anden bevarede bondefred (fra 1525) konstaterede han, at den i virkeligheden kun var et tilbud af højst ensidig karakter, hvorfra der ikke kunne sluttet til en generel tilstand.

⁸ (Svensk) HT 1928.

⁹ C. G. Styffe, Bidrag till Skandinaviens historia 5. Sthlm. 1884, s. XXVI f., 61 ff. og passim (citeres herefter: BSH).

¹⁰ (Svensk) HT 1928, s. 18.

¹¹ L.-O. Larsson, Det medeltida Värend. Lund 1964, s. 199–209, 226–28. — En sen repræsentant for den »bogstavelige« tolkning af bondefreden er Göran Rystads Gränskrig och bondefred, publiceret samme år som Larssons bog (i Ale, Historisk tidsskrift för Skåneland, 1964). Rystads afhandling gengiver et foredrag holdt på »Frostavallen« ved en dansk-skånsk historikerdag. Det er forståeligt, at han ved denne festlige lejlighed ikke har ønsket at slå skår i forbrødringen.

Med Larssons undersøgelse var opfattelsen af »bondefrederne« unægteligt blevet mere kompliceret, navnlig da han i en senere afhandling skærpede sit standpunkt og overhovedet fornægtede betegnelsen »bondefred«. Da både kirke, adel og borgere tog aktivt del i afsluttelsen af nogle formodede »bondefreder«, foreslog Larsson nu, at udtrykket »grænsefred« blev benyttet i stedet.¹²

Larssons betydningsfulde påvisning af »bondefrederne« taktisk betonedede og opportunistiske side er siden blevet forfulgt af endnu to yngre historikere. Mens Allen og Lindberg mente, at bønderne selv havde taget initiativet, og Larsson pegede på de besiddende klasser, inddroges nu centralmagts interesser i synsfeltet, d.v.s. regeringerne i Stockholm og København. I sine studier i den svenske grænsehandelspolitik i det 16. århundrede drog Lars Linge forsigtigt en parallel fra regeringernes holdning overfor »bondefrederne« og til holdningen overfor grænsehandelen — den danske holdning var overvejende positiv, den svenske for det meste negativ.¹³

Videre endnu gik Eva Österberg. I sine undersøgelser af den nordiske syvårskrigs virkninger i det sydvestlige Sverige rejste hun spørgsmålet, om centralmagten kunne være direkte involveret i afsluttelsen af en bondefred.¹⁴ Det viser sig, at flere af syvårskrigens formodede »bondefreder« må karakteriseres som propaganda fra den svenske eller danske regering — forsøg på at lokke fjendens grænsbefolkning til at skifte parti eller i det mindste at svække dens loyalitet. De resterende aftaler, som virkelig var af lokal oprindelse, foretrak Österberg — med Lars-Olof Larsson — at benævne »grænsefreder«.

II

De resultater, som Lars-Olof Larsson, Lars Linge og Eva Österberg er nået til, har unægteligt reduceret bøndernes rolle væsentligt. Af Allens og Lindbergs »bondefreder« er knapt nok selve betegnelsen blevet tilbage. De aftaler imellem grænsbefolkningen, som har givet anledning til historikernes afvigende tolkninger, er imidlertid i sig selv forholdsvis enkle og ukomplicerede. Flere »bondefreder« kendes i en pålidelig overlevering, og om indholdet eksisterer egentlig ingen uenighed mellem ældre og yngre historikere.

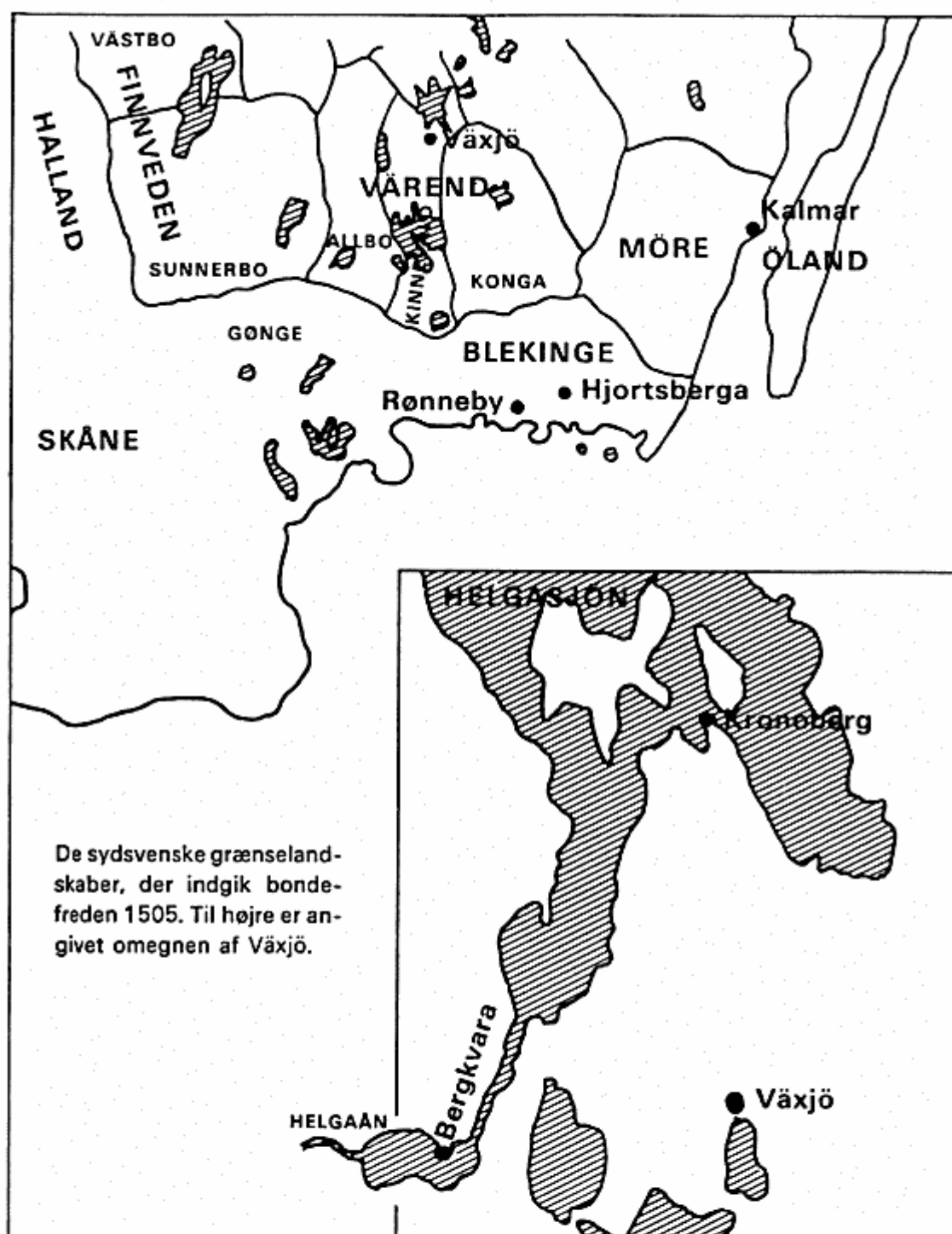
1505-bondefreden rummer mange af de modsætninger, der har ført til de forskellige konklusioner. De ældre historikere har fremhævet fredsslutningens forsøg på at tækkes øvrigheden, mens de yngre netop ud fra denne iagttagelse har stillet sig tvivlende overfor, om bønderne virkelig har været fredens ophavsmænd. Denne bondefred er bevaret i en udateret afskrift i Svante Nilssons kopibog, som Styffe imidlertid overbevisende har knyttet til begivenhederne i sommeren 1505.¹⁵ I et brev til Svante Nilsson fra den 22. august 1505, skrevet af Varend-magnaten Erik Trolle, refereres til fredens antagelse, og Erik Trolle skriver videre, at han

¹² Varendsbygder 1967, s. 29 f.

¹³ L. Linge, Gränshandeln i svensk politik under äldre Vasatid. Lund 1969, s. 140 f., jf. s. 27 f., 42.

¹⁴ E. Österberg, Gränsbygd under krig. Lund 1971, s. 117–21; jf. samme i Det nordiske Historikermøde i København 1971. Beretning. Kbh. 1974, s. 86.

¹⁵ BSH 5, s. XVI f., 63 med note 1.

vedlægger en afskrift af aftalen.¹⁶ Der kan næppe være tvivl om, at denne afskrift er identisk med afskriften i Svante Nilssons kopibog, således som også alle senere historikere har formodet.

Denne »klassiske« bondefred fra 1505,¹⁷ der var et hovedgrundlag for Allens og Lindbergs opfattelse, kalder sig selv »artikler og punkter«, hvorom Varend, Möre, Sunnerbo og Västbo havde forbundet sig med blekingsfarerne, Gønge herred og almuens bud af Skåne. Den sidste tilføjelse røber sammen med betegnelsen »blekingsfarerne«, at aftalen i hvert fald skal forestille at være indgået af den menige befolkning. Hertil svarer, at udtrykket almue forekommer i teksten om de kontraherende parter, og at »de«, d.v.s. bønderne, benyttes som personligt pronomen. Udtrykkeligt nævnes til sidst, at seks »dannemænd« af hvert »lagsaga« (lovområde) har stået inde for aftalerne. Lagsaga anvendes tilsyneladende synonymt med landskab, og bemærkningen sigter antagelig til indledningens opregning af de implicerede grænselandskaber. Alene af sproglige grunde kan bondefreden dog vanskeligt tænkes at foreligge i identiske svenske og danske udgaver. Men med dette forbehold tør vi nok fastslå, at bondefreden 1505 er kendt i sin varend'ske version.

Indholdet og omstændighederne omkring indgåelsen gør det derimod mere tvivlsomt, om freden, som Allen og Lindberg antog, har været en bondefred i egentligste forstand. To af artiklerne, som vel er af udpræget bondefredskarakter, er af forbavsende ringe rækkevidde. Den ene forpligter til gensidige advarsler, hvis almuen i et land får underretninger om, at øvrigheden har planer om at foranstalte et felttog eller plyndringstogt mod det andet land. Udover at advare hinanden skal almuen også nægte at rykke over grænsen, hvis myndighederne forlanger det. Her er altså blot tale om en passiv modstand imod krigshandlinger. En anden artikel har til formål at sikre den frie handel eller rettere, meget betegnende, retten til frit at købe de varer hos hinanden, som »de« har brug for. »De« må vel navnlig opfattes som bønderne på den svenske side af grænsen.

Fri handel og militære tilsagn er netop en bondefreds *raison d'être*, som den er blevet opfattet. Derimod kniber det med det oppositionelle element, som ifølge Lindberg egentlig burde høre til en ægte bondefred. Tværtimod støtter flere artikler myndighedernes autoritet. Skattepligten anfægtes ikke, pågribelsen af undslupne urostiftere indskræpes — og definitionen af urostiftere overlades øjensynligt til myndighederne. Endelig reguleres omhyggeligt en art landeværns-organisation, der også ser ud til at bære et officielt, statsligt præg.

Aftalens udførligste og mest detaljerede artikel, der åbenbart i særlig grad har ligget udstederne på sinde, omhandler det afgørende punkt, hvorledes denne lokale forsvarsmekanisme blev udløst. Det er karakteristisk, at bøndernes egen indflydelse reduceres. Budstikkerne, der var signalet til samling, måtte kun »op-skæres« af fogeden, rodemesteren eller fjerdingsmanden, altså statslige embedsmænd, og selve alarmeringen, der foregik ved, at en budstikke blev båret rundt

¹⁶ Erik Trolles brev, der findes i original i Sture-arkivet, er trykt som dokument nr. 50 i BSH 5, s. 61–64.

¹⁷ 1505-bondefreden er trykt i *Handlingar rörande Skandinaviens historia* 20, s. 293–95 (citeres herefter: HSH).

til landsbyerne i sognet, skulle ske ved en selvstændig bonde¹⁸ og ikke ved smådrengene (karle) eller kvindfolk, og bonden skulle udtrykkeligt gøre opmærksom på alarmeringens årsag (»for hvad sag«). Det er tydeligt, at bestemmelsens ophavsmænd har ønsket at lægge bøndernes militærtjeneste i faste, kontrollerede rammer. Muligheden af, at bøndernes opbud kunne optræde på egen hånd, skulle for enhver pris forhindres. Hertil føjes trusler om strenge straffe over de bønder, der undlod at stille, når alarmeringen lød. Det har yderligere skærpet kontrollen med bondeopbudet.

Til denne, i en formodet bondefred, overraskende hævvelse af myndighedernes interesser svarer det, at aftalen i social henseende udpræget tager de besiddendes parti. En demokratisk tendens i vor forstand findes ikke. Det skinner igennem, at bestemmelserne angår en landbefolkning, hvis store flertal udgjordes af fæstebønder. Om pågribelsen af urostifterne hedder det, at alle skal hjælpe, »hvem de end tilhører«. Her må vel menes fæsterne. Når der tales om et krigstogt foranstaltet af »noget deres herskab«, er synsvinklen derimod snarere undersåtternes overfor øvrigheden, konge eller lensmand, eftersom fortsættelsen taler om grænsen og den anden herres land.

I de enkelte bestemmelser fremtræder fæstebønderne imidlertid passivt som de, der skal rette sig efter den trufne aftale. Fæsterne har naturligvis været interesserede i, at tyve og røvere blev pågrebet og i de generelle bestemmelser vendt mod krigens skadevirkninger. Men i endnu højere grad berører bestemmelserne de gejstlige og verdslige stormænd, indehaverne af kronens forleninger, som skulle straffe forbryderne og indkassere bøderne. En enkelt påfaldende bestemmelse antyder direkte, at inspirationen til aftalen må være udgået fra de store jordbesiddere og ikke fra fæstebøndernes brede skare.

Om »lejemænd« — tjenestekarle, landarbejdere — hedder det, at fogeder og lensmænd skal pågribe dem, der strejfer omkring i længere tid, end loven tilsiger, og sørge for at de tager arbejde hos bønderne. I et glimt ser vi den senmiddelalderlige krises efterveer. Arbejdskraften har været en mangelvare, priserne vel også lave, således at landarbejderne har foretrukket at søge ud til kysterne, hvor fiskeri og handel har givet bedre lønninger. Det er vel det, der menes, når bestemmelsen forbyder fogederne at tage imod penge af »lejemændene« for at lade dem færdes frit i herrederne.

Mon denne bestemmelse virkelig kan være indsat af bondealmuen? Det er svært at forestille sig, at den almindelige fæstebonde har kunnet holde lønnede tjenestekarle. Ganske vist må det indrømmes, at der i Erik Trolles brev nævnes en form for landeværn, som han kalder »en karl af gården«, hvilket antyder et vist folkehold. Men bestemmelsen har dog i særlig grad været opportun fra godsejernes

¹⁸ »... inge ... vthan sielffuer bonde ...« (HSH 20, s. 295). Udtrykket gengives uformidlet af de historikere, der har berørt artiklen. Allen skriver »af bonden selv« (anf. arb. I, s. 545), Styffe »af bönderna sjelfva« (HSH 20, s. XXVII). Det forekommer mig, at det påfaldende og ulogiske »sielffuer« må tillægges en videre betydning, der fremhæver bondens ansete, selvstændige position. Karakteristisk nok anvendes ordet bonde udover dette sted i aftalen kun om de løse landarbejdere, der skulle tvinges til at tjene bønderne — en antydning af, at ordet nok i datiden har haft en mere formuende og velbærget klang end i vore dage.

synspunkt. De store jordbesiddere, kirke, adel og kronens lensmænd, har haft vanskeligt ved at få deres marker dyrket og fæstegårdene besat, og bestemmelsen svarer utvivlsomt nærmest til deres interesser. Bondefreden blev vedtaget midt i høstens tid, da billig arbejdskraft har været yderst efterspurgt. Just det brev, som Erik Trolle sendte rigsforstanderen den 22. august 1505, og som vedlagdes bondefreden, indeholder stærke beklagelser over mangelen på fæstere.¹⁹ Erik Trolle havde da netop overtaget slægtsgården Bergkvara, som havde været konfiskeret på grund af Trollernes danskvenlige holdning, og som Erik Trolle åbenbart nu forefandt i en miserabel forfatning. »Her er mange øde gods«, hedder det mismodigt og lidt ubehjælpeligt i brevet. Der menes vel: meget øde jordegods og mange ødegårde. Under alle omstændigheder kan det næppe være for dristigt at opfatte pålægget om, at landarbejderne skulle stavnsbindes og tjene bønderne, som en hensigtsmæssig camouflage — en politisk frase, der dækker over de virkelige bagmænd.

Vi så, at bondefreden selv gik let henover sin oprindelse og blot i almindelighed gav indtryk af at være sluttet af almuen i grænselandskaberne. Mere præcise oplysninger får vi i en efterskrift, formodentlig af Erik Trolle, der er føjet til eksemplaret for Varend — den eneste kendte udgave af freden — og i adskillige breve til Svante Nilsson fra biskop Ingemar Pedersson af Växjö, fra Erik Trolle og andre politisk betydningsfulde skikkelser.²⁰ Disse breve belyser bondefredens tilblivelse og videre skæbne — eller i det mindste en vigtig side heraf, nemlig det indtryk af freden, som rådsaristokratiet i det sydlige Sverige ønskede at bibringe rigsforstanderen. Den kritiske historiker vil naturligvis nære betænkeligheder overfor et så ensidigt materiale, idet alle breve hidrører fra den samme kreds.²¹ På den anden side må det huskes, at det har været begrænset, hvilke falske informationer der har kunnet fremføres i korrespondancen, eftersom Svante Nilsson jo sidenhen kunne kontrollere det indberettede.

I efterskriften oplyses, at artiklerne blev godkendt på landstinget i Växjö den 15. august 1505, og at det skete i bispens, nogle verdslige herrers »og min« (Erik Trolles) nærværelse.²² Den 18. august underrettedes Svante Nilsson en passant af Sten Kristiernsson (Oxenstierna) på fæstningen Hossmo ved Kalmar om, at aftalen oprindeligt var indgået på Hjortsberga landsting i Blekinge, hvor varendsboere, blekingsfarere »og Möre« havde sluttet forbund »nu som tilforn«.²³ Sten Kristiernsson refererer altså ikke direkte til begivenhederne på landstinget i Växjö. Måske er hans brev inspireret af en lignende vedtagelse af bondefreden i Möre. Det betydningsfulde ved hans oplysning består i, at vi får placeret bondefredens oprindelige vedtagelse. Det må være til mødet på Hjortsberga landsting, at tekstens ord om de seks dannemænd af hvert lovområde (landskab) sigter. Desuden har vi Sten Kristiernssons ord for, at der har eksisteret i det mindste én

¹⁹ BSH 5, s. 62.

²⁰ Sst., passim.

²¹ Jeg kan helt tilslutte mig Larssons kloge og indsigtsfulde karakteristik af kildematerialets tendens i Det medeltida Varend, s. 197.

²² HSH 20, s. 295.

²³ BSH 5, s. 58.

tidligere bondefred, som den nye blot var en gentagelse af. Få dage senere sendte han rigsforstanderen nye underretninger, hvoraf ses, at han opfattede freden som en realitet, og at han respekterede dens bestemmelser om, at almuen skulle nægte at medvirke ved krigshandlinger.²⁴ I dette brev foreslog han — netop på grund af forbundet mellem Blekinge og de svenske grænselandskaber — at der rettedes et plyndringstogt mod de skånske købstæder »dem at brænde og skænde«. Åbenbart har hr. Sten kun opfattet freden som gældende for Blekinge på dansk side.

Mens Sten Kristiernsson meget hurtigt indberettede til Svante Nilsson om det passerede, som han tilsyneladende kun havde andenhånds kendskab til, varede det noget, inden Erik Trolle reagerede, og bisp Ingemar, egentlig Värends ledende skikkelse, indskrænkede sig til at opretholde en sigende tavshed, hvis vi tør dømme efter fraværet af skrivelser fra ham i denne periode. Det var — formoder vi — Erik Trolle, der sendte rigsforstanderen selve teksten til bondefreden, men i øvrigt omtaler han fredsslutningen endnu mere henkastet end Sten Kristiernsson. I det lange brev fra den 22. august meddeler han summarisk til sidst, at han vedlagde nogle artikler, som almuen havde »fortalt« på landstinget, men selve begivenhedsforløbet kommenterer han ikke.²⁵ I tilføjelsen hedder det yderligere — udover at de tilstedeværende notabiliteter anføres — at rigsforstanderen blot skulle give besked inden næste landsting, hvis han var misfornøjet med den indgåede aftale.

At freden var afsluttet af bønderne (almuen), hævdes i selve teksten og i brevene til Svante Nilsson fra hans befalingshavere i det sydlige Sverige. Indholdet antyder derimod kraftigt, at netop denne kreds, de store jordbesiddere og lensmænd, har gennemført den formodede bondefred. At den samme kreds i sine breve til rigsforstanderen bagatelliserer bondefreden og omtaler den med al mulig distance, styrker snarere end mindsker mistanken. På forhånd er det vel også mest sandsynligt, at et så påfaldende og indgribende politisk skridt er udgået fra aristokratiet, der besad den fornødne autoritet og handlekraft. Stormændene har selv sagt også været i stand til, af taktiske grunde, at fremstille aktionen som bøndernes værk — og endelig, for at fuldføre den detektivistiske tankegang: de var bevisligt nærværende på selve gerningsstedet, Växjö landsting, som det fremgår af Erik Trolles ytringer.

Det er naturligvis umuligt for os at fælde en sikker dom, da tilsyneladende allerede samtiden efter evne har søgt at tilsløre sagens rette sammenhæng. Men det billede, der tegner sig af bondefreden 1505, tyder unægteligt på, at den har været resultatet af en målbevidst aktion fra stormændenes side. Motiverne, de store økonomiske interesser, er til stede og opportunismen, der skød bønderne i forgrunden, vel ikke mindre.

III

Det har været stormændene overordentlig magtpåliggende, at der ikke fra Svante Nilssons side kunne rejses tvivl om deres loyalitet. Hver enkelt af den lille kreds, hvis nærværelse på landstinget i Växjö Erik Trolle omtaler, havde gode grunde

²⁴ Sst., s. 60 f.

²⁵ Sst., s. 63.

til at ønske sig rigsforstanderens bevågenhed. Selv var han som medlem af den dansk-svenske Trolle-slægt i en sårbar position. Han var søn af Arvid Trolle, der ved sit ægteskab med den ene af de berømte Akselsønner, Ivers datter Beate, havde erhvervet vidtstrakte godser i Skåne og Blekinge.²⁶ I forvejen ejede Arvid Trolle store besiddelser i Varend, samlet omkring slægtens hovedsæde Bergkvara, der ligger ved Helgasøen, umiddelbart vest for Växjö, og sad ydermere inde med flere af Varends herreder i forlening.

Hele denne slægtens svenske position gik tabt under opstanden mod kong Hans 1501, da Trollerne som unionsvenlige blev lagt for had. Men i forbindelse med regeringsskiftet 1504, da Svante Nilsson overtog rigsforstander-posten, lykkedes det Erik Trolle, der var Arvid Trolles ældste søn, medlem af det svenske rigsråd og øjensynligt satsede på en fremtid i Sverige, at generhverve ikke blot Bergkvara og Trollernes private gods, men også forleningen med det centrale herred i Varend, Kinnevald, der omsluttede både Bergkvara og Växjö by.²⁷

Indre splid i Sverige og i det ydre striden med kong Hans bevirkede, at Svante Nilsson havde al den støtte fornøden, han kunne få. Netop i sommeren 1505 fældedes 1. juli Kalmar-dommen som et varsel om en skærpet dansk holdning, efter at rigsforstanderens gesandter var udeblevet fra fredsmødet.²⁸ I denne situation, da en genopblussen af fjendtlighederne med Danmark måtte forudses, har Erik Trolle forstået at sikre sig rigsforstanderens gunst. Først hen på sommeren kunne han rejse ned til Varend for at tage sin forlening og slægtens ejendom i besiddelse. Det ofte berørte brev, som han sendte Svante Nilsson den 22. august,²⁹ er altså en første rapport til rigsforstanderen, efter at Erik Trolle havde taget afsked med ham, og efter at han havde generhvervet slægtens førende position i Varend. Lars-Olof Larsson har træffende bemærket om Erik Trolles og andres breve, at de må anses for at være personligt farvede, og at de ofte gengiver forløbet i en omhyggeligt redigeret form.³⁰ Omvendt følger vel heraf, at der skulle være gode muligheder for at læse Erik Trolles virkelige synspunkter — hans frygt og forhåbninger — mellem brevs linier.

Hele brevet er egenhændigt — det må have taget Erik Trolle flere timer at skrive — og bringer efter tidens skik private og politiske underretninger i forvirret blanding. Alligevel skinner indirekte en vis komposition igennem. Brevets kerne dvæler udførligt ved temaet: Erik Trolles glimrende og heldige dispositioner i Varend, efter at han havde indtaget sin nye stilling. Bergkvara, som var totalt udblottet, havde han sat i forsvarsmæssig stand; en lokal konflikt havde han løst til alle parter tilfredshed; tiltrædelsen af forleningen var sket under harmoniske former; både til almuen i lenet og til den afsatte lensmand, bisp Ingemar, der havde fået Kinnevald — og vel også det proskriberede Bergkvara? — som sin del af rovet efter Trollerne i 1501, havde han etableret den bedste forståelse; endelig havde biskoppen og Erik Trolle i fællig talt Svante Nilssons sag overfor al-

²⁶ Se Larssons redegørelse med henvisninger i *Det medeltida Varend*, s. 449–55.

²⁷ *Sst.*, s. 189–192.

²⁸ Se nærmere om disse begivenheder C. F. Allen, *anf. arb.* I, s. 349–61.

²⁹ BSH 5, s. 61–64.

³⁰ *Det medeltida Varend*, s. 197.

muen og genoprettet hans — lader Erik Trolle forstå — næsten forsvundne autoritet i Varend.

Kort sagt, der var ingen ende på Erik Trolles fortræffeligheder. Før og efter lovsangen, der optager brevets midterparti, bringer han imidlertid to andre emner på bane, som det åbenbart har ligget ham på sinde at få udredet. Brevets indledning beskriver udførligt hans forsøg på at sætte sig i forbindelse med stedmoderen Birgitta Turesdotter (Bielke), der nu sad som enke på Lillø i Skåne, og få hende overtalte til at begive sig til Sverige. Derimod omtaler han ikke med et ord en mulig berøring med sine øvrige slægtninge, der var militære øverbefalende på dansk side. Halvbroderen Jakob eller Joakim Trolle (begge navne anvendes) havde i 1501 anført et dansk angreb på Varend og var netop i sommeren 1505 blevet indsat som kong Hans' høvedsmand på Kalmar slot. Af Erik Trolles svogre var Niels Bosson (Grip) høvedsmand på Öland, der ligeledes var på danske hænder, mens Jens Holgersen (Ulfstand), Glimminges bygherre, ledede krigsførelsen til søs.³¹

Udredningen — og tavsheden — virker som et svar på det uudtalte spørgsmål, der uvægerligt ville dukke op i Svante Nilssons omgivelser: spørgsmålet om Erik Trolles forhold til de danske Troller, efter at han havde genindtaget slægtens ledende position i Varend. Her havde Erik Trolle det store held, hvis vi da tør tro ham på hans ord, at hans sendebud til stedmoderen blev grebet af Jens Holgersen og ført som fange til København. Det lille træk, som Erik Trolle vender tilbage til senere i brevet, har vel skullet udgøre den uomstødelige dokumentation for hans ubestridelige loyalitet. Det gendrev alle mistanker, om at han skulle have sat sig i forbindelse med broderen eller svogrene — Erik Trolle nævner omhyggeligt, at hans viden om sendebudets tilfangetagelse stammede fra et bud, som bisp Ingemar havde sendt til Skåne i anledning af nogle forestående svensk-danske forhandlinger — og det viste uimodsigeligt, at han fra dansk side blev betragtet som en svoren tilhænger af Svante Nilsson og det svenske uafhængighedsparti.

Det andet emne, som Erik Trolle berører i brevets sidste del, er forholdet til Danmark. Da Erik Trolle indtog sin nye magtposition i det sydlige Sverige, hang freden i en tynd tråd. Den etårige våbenstilstand fra 1504 skulle egentlig på Kalmar-mødet i sommeren 1505 have været afløst af en varig fred. Men denne fred saboterede Svante Nilsson ved sin udeblivelse, idet han ikke uden grund frygtede, at freden ville have åbnet kong Hans vejen tilbage til Sveriges krone. Da nu fredsmødet var brudt sammen — uigenkaldeligt efter Kalmar-dommen 1. juli — måtte krigstilstanden formodes at være indtrådt på ny. Det er denne uafklarede situation, der er baggrunden for bondefreden. Imidlertid knyttedes atter i sidste øjeblik forhandlingstråden. Da Erik Trolle skrev sit brev, havde en svensk delegation netop indfundet sig i Skåne for at optage nye forhandlinger.

Det er dette forløb, der giver Erik Trolle anledning til en kortfattet, men påfaldende betragtning over stemningen i Varend — påfaldende, fordi den inde-

³¹ C. F. Allen, *anf. arb.* I, s. 361; S. U. Palme, *Riksföreståndervalet 1512. Studier i nordisk och svensk statsrätt 1470–1523*. Uppsala Universitets årsskrift 1949, II, s. 80 f.; L.-O. Larsson, *Det medeltida Varend*, s. 188 f.

holder en dom, mens brevet i øvrigt kun refererer til det ømtålelige svensk-danske forhold i strengt neutralt vendinger. Med et undskyldende skrabud drister han sig til at anføre, at almuen i det sydlige Sverige — »i denne landsende« — syntes godt om det nye fredsinitiativ. Meningen med den ganske korte sidebemærkning er ikke til at tage fejl af. Erik Trolle gør opmærksom på, at bønderne i Varend — selv har han, bevares, ingen slige tanker! — ville stille sig yderst modvilligt, hvis freden blev brudt. For ligesom at tage brodden af sin bemærkning skynder han sig at berette vidtløftigt om nogle episoder ved grænsen, der på den ene side kunne begrunde bøndernes uvilje — de var to gange under stort besvær blevet forsamlet i fuld rustning, og begge gange havde vist sig at være blind alarm — og på den anden side fremstillede deres (og Erik Trolles) loyalitet i et tiltalende lys.

Erik Trolles ærinde i brevet til rigsforstanderen, kan vi konstatere, har været at demonstrere, at han selv politisk og nationalt var fuldt pålidelig, og at hans opbygning af en egen magtbasis i Varend var i rigsforstanderens interesse. Endelig føjedes hertil kravet om et fredeligt forhold til Danmark, som rigtignok angaves at stamme fra almuen. Kravet kan ikke have været behageligt for Svante Nilsson. Det indebar indrømmelser overfor kong Hans, som ville begrænse og på længere sigt fjerne hans beføjelser som rigsforstander. Hele Sture-slægtens position i Sverige stod altså på spil. Det forklarer den yderste varsomhed, hvormed Erik Trolle nærmede sig det ømtålelige emne.

Bemærkelsesværdigt er det i denne sammenhæng, at Erik Trolles ytringer har samme tendens som bondefreden: opfattelsen af, at uanset hvilke politiske uoverensstemmelser, der bestod imellem kong Hans og Svante Nilsson, ville grænselandskaberne kraftigt sætte sig imod et militært initiativ. Et andet fælles træk er bondefredens fremhævelse af myndighedernes og de store jordbesidderes interesser, der stemmer overens med Erik Trolles stærke hævde af sine egne fortræffelige dispositioner som lensmand. Hermed være ikke sagt, at det er Erik Trolle, der har skrevet og iscenesat bondefreden. Det ville i øvrigt aldrig kunne bevises. Men det må anses for sandsynligt, at bondefreden er blevet planlagt og iværksat af den kreds, han tilhørte, grænselandskabernes svenske og danske magnater.

Erik Trolles synspunkter kendes fra hans brev af 22. august. De har givetvis været delt af hans fæller indenfor Varends aristokrati. I bondefredens efterskrift hedder det, at bisp Ingemar af Växjö, Niels Ryning og Peder Månsson (Stierna) var til stede på landstinget, foruden Erik Trolle selv. Biskoppens ord har naturligvis haft vægt. Han var — ved siden af Trolle-slægten — Varends største jordbesidder. Växjö stift og domkirke ejede hver syvende gård i hele Varend, og Trollerne, repræsenteret ved Erik Trolle, ejede et tilsvarende antal.³²

På landstinget har bisp Ingemar nok været i ondt lune, skønt Erik Trolle energisk påstår det modsatte. Denne dag måtte han afgive sin forlening, Kinnevald herred, der omsluttede de vigtigste af bispestolens besiddelser (Trollerne i øvrigt også), ikke mindst det stærkt befæstede Kronoberg, stiftets administrative cen-

³² Sst., s. 367.

trum og ligesom Bergkvara beliggende ved Helgasøen. Der har formodentlig været »no love lost« mellem biskoppen og Trollerne. I hvert fald ser vi ham året efter angribe Erik Trolle i voldsomme vendinger, da der åbnede sig en mulighed for, at han kunne generhverve Kinnevald.³³ Endnu i 1510 flammede hadet i bisp Ingemar, da han om sig selv og indbyggerne i Växjö ytrede: »Af Bergkvara venter de sig intet kunne få uden ondt« — underforstået: Erik Trolle var en forræder, der stod i ledtog med danskerne.³⁴

Politisk har de to herrer imidlertid sikkert kunnet enes. Växjö stift havde store økonomiske interesser forbundet med fredens opretholdelse. Bispestolen ejede bøndergods tæt ved grænsen og havde ejendomme både i det af danskerne besatte Kalmar og i Rønneby i Blekinge.³⁵ Det viser, i hvilken retning stiftet økonomisk var orienteret. Der kan heller ikke være tvivl om, at bisp Ingemar med sine forbindelser og den gejstlige organisation, han rådede over, har været i stand til at berede vejen for bondefreden. Han har ganske vist næppe hørt til tidens store ånder. Et politisk format som en Hemming Gad eller en Hans Brask har han ikke haft. Men han besad utvivlsomt en vis snuighed — bondesnuhed, med forlov — der indgav ham en sund uvilje mod at engagere sig mere i tidens omskiftelser end højst påkrævet, samtidig med at han dueligt og givtigt styrede sine egne anliggender. Betegnende er det, at han hørte til de svenske biskopper, der overlevede det stockholmske blodbad 15 år senere, foruden adskillige andre kriser og systemskifter. Grunden til, at han overlevede blodbadet, var den enkle, at han — uvist med hvilket påskud — havde sørget for ikke at være til stede ved Christian II's kroning. Fraværet har åbenbart været et princip. Også hans breve til Svante Nilsson vrimler med undskyldninger for ikke at møde hos rigsforstanderen.³⁶

De to andre øvrighedspersoner, der omtaltes som nærværende på Växjö lands-ting, var Niels Ryning og Peder Månsson. Niels Ryning til Lidhult var forlenet med Konga, det andet af Värends grænseherreder, og var således til stede i em-

³³ BSH 5, s. 110; jf. Det medeltida Varend, s. 191 f.

³⁴ Således må bispens ytring umiddelbart opfattes, jf. bemærkningen om Erik Trolles foged umiddelbart inden (BSH 5, s. 424 f.). »De«, som bisp Ingemar taler om, og som truede ham selv og Växjö by, må efter sammenhængen være Värends almue, der havde sluttet en ny bondefredsftale og nu nærede uvilje imod biskoppen og det område, han kontrollerede, fordi han vægrede sig ved at tilslutte sig aftalen uden rigsforstanderens godkendelse. Ytringen om Bergkvara må herefter forstås, som om bispen og Växjö-boerne, der var loyale overfor Svante Nilsson, i denne truede position end ikke var sikre på støtte fra lensmanden i området, Erik Trolle. Larsson (Det medeltida Varend, s. 240 f.) har tolket brevet således, at truslen mod biskop og stiftsstad udgik fra danskerne. Om det afgørende punkt i denne sammenhæng, brodden mod Erik Trolle, er der imidlertid overensstemmelse imellem Larssons og min opfattelse af bisp Ingemars ytringer. Den samme brodd træffes allerede i bisp Ingemars korrespondance med rigsforstanderen i 1507, da han ligeledes antydede, at der var forræderiske anslag i gære på Bergkvara — »hvad heller det er med hr. Erik Trolles råd eller ej«, som hans hjemmelsmand angiveligt skal have ytret sig (HSH 20, s. 184, 187).

³⁵ Det medeltida Varend, s. 363.

³⁶ BSH 5, s. 216 ff., 414 f. Jf. Larsson, anf. arb., s. 190, samt HSH 20, s. 113 f. og 118 ff., hvor først »dette onde føre« og — da det ikke hjalp — påskehøjtiden bruges som undskyldninger.

beds medfør. Han var både rigsråd og ridder.³⁷ Lensmand i det tredie grænseherred, Allbo, var Niels Rynings broder, Bengt, som imidlertid på dette tidspunkt lå på sit yderste og faktisk døde i løbet af efteråret, således at han var lovlig undskyldt.³⁸

Vanskeligere at forklare er Peder Månssons nærværelse. For det første havde han ingen tilknytning til Värend, og for det andet var hans forhold til rigsforstanderen helt anderledes end de lokale magnaters. Han var oprindeligt Svante Nilssons foged på Eksjö, rigsforstanderens fædrene gård i Västra herred nord for Värend. I 1501 ledede han kampen mod kong Hans' styre både her og i Värend. I den anledning bekrigede han Jakob Trolle, Erik Trolles broder, der var anføreren på dansk side.³⁹ Siden synes han at have virket som Svante Nilssons særligt betroede mand i det sydøstlige Sverige, ikke mindst når det gjaldt om at sætte skub i krigsførelsen mod danskerne. I en proklamation, som rigsforstanderen i januar 1505 lod udgå til hele Småland, herunder Värend, fik Peder Månsson tildelt en særlig mission. I proklamationen rettedes et strengt forbud mod enhver forbindelse med danske eller danskvenlige svenske — »kong Hans' parti« — der angiveligt skulle have sendt breve ind i Sverige.⁴⁰ I den anledning blev det indskærpet indbyggerne, at de skulle adlyde Peder Månsson, der altså var blevet udstyret med vidtgående beføjelser til at undertrykke danskvenlige elementer.

Peder Månssons optræden i Växjö hænger sikkert sammen med denne mission. Tingene har været det naturlige sted for ham at agitere for rigsforstanderens sag. En lignende propaganda-kampagne omtales i Erik Trolles brev, blot at han selv tager æren for dette fremstød. På Erik Trolle og de øvrige Värend-herrer har Peder Månssons nærværelse næppe virket udelt behagelig. Den fik umiskendeligt et anstrøg af »sindelags-kontrol« på rigsforstanderens vegne. At netop Erik Trolle havde grund til at føre sig forsigtigt frem i Peder Månssons nærværelse, får vi en fornemmelse af, når vi ser, at denne senere anklagede Trollernes fæstere for at nære landsforræderiske tilbøjeligheder.⁴¹ Sat på spidsen kunne man hævde, at det skyldtes Peder Månssons tilstedeværelse, når Erik Trolle fandt det klogest at sende rigsforstanderen bondefreden.

Den særlige delegat Peder Månssons optræden i Växjö understregede yderligere nødvendigheden af en ubetinget loyalitet overfor Svante Nilsson, som gjaldt for lensmændene i området — ikke mindst de lensmænd, der som biskop Ingemar og Erik Trolle nærede videre, uopfyldte ambitioner og måske allerede havde kastet deres øjne på den døende Bengt Rynings forlening. Ligeså absolut nødvendig for de to rivaliserende — med Lars-Arne Norborgs udtryk — »storforetagender« i Värend, Växjö bispestol og Trollernes familiegods, fremstod imidlertid freden

³⁷ Det medeltida Värend, s. 434.

³⁸ Sst., s. 190 f.

³⁹ Sst., s. 188 f.

⁴⁰ BSH 5, s. 33 f.

⁴¹ Sst., s. 113. Det kan naturligvis være en anden Peder Månsson, som Hemming Gad omtaler. Men af det følgende brev ses dog tilsyneladende, at »vor« Peder Månsson vitterligt havde været hos rigsforstanderen, svarende til »brevviseren« P. M.

med Danmark. Begge storforetagender hvilede på indtægterne fra utallige fæstegårde, koncentreret i grænseegnene, og på handelen med de danske kystbyer. Både for biskoppen og Trolle-slægten ville en genopblussen af fjendtlighederne være en økonomisk katastrofe.

Våbenstilstanden med Danmark udløb den 24. juni 1505, uden at freden var blevet sluttet. Tværtimod fældedes Kalmar-dommen den 1. juli. Fra jordbrugerens synspunkt kunne tidspunktet dårligt være mere uheldigt. På markerne stod kornet næsten modent. Efter vore forestillinger har det næppe synet af meget, men i datidens økonomiske system var det en livsvigtig del. For stormændene, der var presset af modsatte politiske og økonomiske hensyn, måtte i dette dilemma bondefreden fremtræde ikke blot som et halmstrå, men også som den ideelle løsning. En genoptagelse af fjendtlighederne, som det utvivlsomt har været Svante Nilssons agt, blev forhindret eller i hvert fald vanskeliggjort. Samtidig reddedes stormændenes loyalitet, der var afgørende for deres politiske position. Ansvar for freden forskubbedes til nogle unavngivne bønder og »dannemænd« — og i sidste ende til rigsforstanderen selv, der jo fik muligheden for at protestere inden næste landsting.

Det skal nok ikke tages for alvorligt. Svante Nilsson har højst tænkeligt sydet af raseri, da han fik underretningen om bondefreden — herom senere — men hans muligheder for at gribe ind var yderligt små. Han har selvfølgelig fuldt så vel kunnet gennemskue Värends »pappenheimere«, som vi i dag er i stand til det. Erik Trolle kendte han særdeles godt. De var gamle krigskammerater og havde sammen kæmpet mod russerne i Finland. Han må også have kendt Erik Trolles ambitioner, der bevirkede, at han i 1512 efter Svante Nilssons død trådte frem som rigsforstander-kandidat, ligesom Arvid Trolle en tid havde været Akselsønnernes modkandidat til den ældre Sten Sture.⁴² Men i grunden var Svante Nilssons afhængighed af Erik Trolle og andre stormænd ikke mindre end deres af ham. Så længe stormændene opretholdt den ydre loyalitet, der måske navnlig sikrede dem mod angreb fra andre magnater, var rigsforstanderen alt for magtesløs til at vove et opgør med dem. Derfor blev kampen om forleningerne så hård og rigsforstanderens kurs så vaklende, at f. eks. Kinnevald flere gange — også i den følgende tid — skiftede mellem bisp Ingemar og Erik Trolle.

Endelig bevirkede Svante Nilssons demokratiske politik og hans stadige appeller til den menige befolkning, at det ville være vanskeligt for ham at gå imod en bondefred, der fremstilledes som vedtaget på landstingene i de enkelte landskaber. For så vidt er det rigtigt, som det er blevet hævdet, at »bondefrederne« udtrykker en svækket statsmagt. Intet tyder imidlertid på, at det er fra bønderne, at truslen mod statsmagten er udgået. Efter alt at dømme må stormændene have haft i det mindste en afgørende finger med i spillet, da bondefreden i 1505 sluttedes. Traditionelt var det de svenske rigsforstanderes våben i konflikter med stormændene at appellere til folkeopinionen og indhente støtteerklæringer rundt om på tingene. Ganske raffineret er Svante Nilsson her blevet ramt af sit eget våben.

⁴² Magtkampen i Sverige i årtierne inden bondefreden er glimrende skildret i S. U. Palmes *Sten Sture den äldre*. Sthlm. 1950. Erik Trolles baggrund er udførligt behandlet af P. Sjö-

IV

Lars-Olof Larssons skepsis overfor bondefreden fra 1505 viste sig særdeles berettiget. Når de ældre historikere, Allen og Lindberg, »faldt« for bondefreden og mente, at bønderne selv havde sluttet den, hænger det sammen med en respekt for kildematerialet, som var naturlig i deres tid. I akter fra senmiddelalderen træffes hyppigt vidnesbyrd om en politisk medleven fra bøndernes side, vidnesbyrd, som blev opfattet bogstaveligt.⁴³ Det gælder tingsvidnerne, ofte politiske erklæringer, der blev udstedt af de lokale ting i den forsamlede almues navn. Også fra bondefredens tid finder vi disse erklæringer. I august 1504 rettede Östra herred, nord for Varend, en henvendelse til Svante Nilsson. Her frabad almuen sig en nyudnævnt lensmand, Niels Gedde, og anmodede i stedet om at måtte beholde den gamle, Peder Månsson.⁴⁴ Tilsvarende protesterede Sunnerbo herred i juli 1507 mod en ny herredshøvding, som rigsforstanderen havde udnævnt.⁴⁵

I vore dage, da snart sagt alle autoriteter angribes, og anklager for manipulation flourer, vil ingen formodentlig tage erklæringer af denne art alvorligt. Vi vil umiddelbart gå ud fra, at de er blevet udvirket af de interesserede parter — henholdsvis Peder Månsson og den gamle herredshøvding. Der savnes da heller ikke eksempler på, at tingene blev manipulerede, som vi må gå ud fra, at det skete, hvis vi fastholder vor opfattelse af bondefreden. Thi det var jo på tinge, at almuen sluttede bondefreden. Inden 15. august 1505 blev den vedtaget på Hjortsberga landsting i Blekinge, formodentlig af de seks »dannemænd« af hvert grænselandskab, der nævnes i traktatens sidste sætning. Og med sikkerhed ved vi, at den bekræftedes på Växjö landsting den 15. august.

At vedtagelser på landstingene i de svenske grænselandskaber ikke skal opfattes som et fuldgyldigt udtryk for almuens synspunkter, ser vi klarest i den omstridte Linköping-bisp Hemming Gads breve til rigsforstanderen. Hemming Gad lader til at have været en svensk Jens Andersen »Beldenak«, en af senmiddelalderens farverige prælater, hvis djærve og karske sprogbrug røber et voldsomt temperament. Han beskriver ved flere lejligheder, hvorledes han forhandlede med almuen på tinge. Det foregik øjensynligt som en generalforsamling i vore dage under en særdeles håndfast dirigent. »Nu jeg holdt tinget, svarede alle vel«, lyder en karakteristisk vending.⁴⁶ Når han i brevets slutning navngiver 10 bønder, der var almuens »fuldmægtige«, og som han sendte til rigsforstanderen, er det let at forestille sig, hvilken pression den myndige Linköping-bisp har kunnet udøve. Ved en anden lejlighed ser vi bisp Ingemar og Erik Trolle på Växjö landsting kalde »nogle mærkelige mænd af hoben« frem og forhandle særskilt med dem.⁴⁷ Det har været dette kleresi af velstående og ansete bønder, der domine-

gren, Slakten Trolles historia intill år 1505. Upps. 1944, s. 245–340. Jf. S. U. Palme, Riksföreståndervalet 1512, s. 76–79.

⁴³ C. F. Allen, *anf. arb.* 4:I, s. 60.

⁴⁴ BSH 5, s. 24.

⁴⁵ Sst., s. 195 f.

⁴⁶ Sst., s. 80.

⁴⁷ Sst., s. 164.

rede tinget. Menigmands (eller hobens) mening kom til udtryk ved håndsoprækning⁴⁸ og har givetvis været nidkært overvåget. Forhandlingernes højtidelige præg — varsling, åbning og afslutning af tinget — styrkede yderligere autoriteternes position.

Den 3. maj 1507 rettede den forsamlede almue på Möre landsting en indtrængende opfordring til den upplandske almue om at tilslutte sig rigsforstanderens politik.⁴⁹ Af et efterfølgende brev fra Hemming Gad erfarer vi, ikke overraskende, at opfordringen var udvirket af ham.⁵⁰ Det hedder her, at »de« havde haft en elendig skriver, og at Hemming Gad selv havde haft for travlt til at tage vare på dokumentets udfærdigelse. Hvis noget manglede, tilføjer han, var skylden hans. Det sidste lyder, som om opfordringen fra Möreboerne ligefrem har været bestilt af rigsforstanderen. Vi får unægteligt indtryk af, at Hemming Gad har været i stand til at udvirke hvilke skrivelser som helst på Möre landsting. Om proceduren siger han videre, at sognepræsten i Moratorp og lensmanden i Made-sjö sogn havde været almuens kansler, d.v.s. sørget for dokumentets udfærdigelse og besegling. De to embedsmænd har næppe strittet imod, men villigt indordnet sig under biskops og rigsforstanders vilje.

At rigsforstanderen var vant til at bestille de vedtagelser på landstingene, der passede i hans kram, ses af, at han i februar 1509 bad Hemming Gad sørge for, at Möre-almuen af sig selv opfordrede ham til at komme til stede og indtage Öland.⁵¹ Retfærdigvis må det bemærkes, at forslaget blev afvist med den begrundelse, at almuens reaktion var uberegnelig: »Når de kommer sammen, ved man ej, hvad de siger«, skriver Hemming Gad — lidt overraskende, når man tænker på den rutine, hvormed han ellers forstod at dirigere bønderne. Måske har det af en eller anden grund ikke passet ham, at rigsforstanderen kom. Således dvæler han udførligt ved den rådende mangel på foder og forråd.

Hemming Gads virksomhed viser, at myndighederne uden vanskeligheder kunne udvirke politiske beslutninger på tingene, når blot de ikke direkte angik bøndernes pengepung. Navnlig Möreboernes støtteerklæring til rigsforstanderen, der åbenbart var bestilt arbejde, er tankevækkende. Bondefredens ydre fremtræden bliver herved forståelig. Bøndernes »attest« har været en formalitet, der var politisk opportunt. De lokale magnater har været i besiddelse af tilstrækkelig autoritet til at sikre sig bøndernes medvirken i det omfang, det var fornødent. Vi må huske, at stormændene hver havde et betydeligt antal fæstere, der tilsyneladende betragtedes som deres politiske klienter.⁵²

⁴⁸ Sst., s. 419.

⁴⁹ Sst., s. 174 ff.

⁵⁰ Sst., s. 177 ff.

⁵¹ Sst., s. 347 ff.

⁵² Det er allerede nævnt, at Peder Månsson i september 1506 refererede til Trollernes fæstere som politisk upålidelige (BSH 5, s. 113). Samtidig opstillede bisp Ingemar, ganske vist i teorien, et helt system, hvorefter han og Erik Trolle gensidigt hentede støtte hos deres fæstebønder i kampen om Kinnevald herred (BSH 5, s. 110). Om beslutningsprocessen på tingene se yderligere Larssons bemærkninger om Växjö landstings neutralitetserklæring 1520 (Det medeltida Varend, s. 208) og C. F. Allens skildring af tilblivelsen af Dalarnas proklamation fra december 1506 (anf. arb. I, s. 390 f.).

Hvor tiltalende Allens og Lindbergs tanke om den senmiddelalderlige bondes selvstændighed og initiativ end var, kan den næppe opretholdes. Midt i kritikken af de ældre historikers opfattelse må vi imidlertid ikke glemme bondefredens indhold, som ikke har været bestridt. Bondefreden af 1505 var formelt et forbund mellem almuen i de dansk-svenske grænselandskaber. Særaftaler af denne art optræder hyppigt i senmiddelalderen som et typisk træk ved tidens svage statsdannelser. Det er karakteristisk, at udtalelsen om »den forræderiske bondefred« falder efter reformationen, da kongemagten anderledes kraftigt hævdede besiddelsen af suveræniteten.

Bondefreden, der ikke ser ud til at have været begrænset i tid, var en særaftale — separatfred — både i geografisk og social forstand. Den omfattede landskaberne på begge sider af grænsen fra Brömseåen i øst og indtil Halland i vest. Den øvrige krigsførelse, til søs eller mellem det vestlige Sverige og Halland og de norske grænselandskaber, berørtes ikke af aftalen. Dette er ingenlunde mærkværdigt. Separate stilstande blev også indgået langs den svenske vestgrænse. Det besynderlige — i vore øjne — består i, at freden yderligere var begrænset ved kun at omfatte almuen, d.v.s. bønderne. Muligheden af, at de lokale myndigheder eller regeringen ville foranstalte krigstog, omtales udtrykkeligt i freden.

Bondefredens begrænsede rækkevidde fremtræder tydeligt i de følgende år. Den omtales jævnligt som en etableret kendsgerning, således at der ikke kan være tvivl om, at den er trådt i kraft. Selve rigsforstanderen taler allerede i marts 1506, da han besøgte Växjö, om »det forbund, som er imellem landemærket (grænseegnene) på begge sider«.⁵³ I 1510, da stridighederne mellem Sverige og Danmark blussede op på ny, nævnes atter »de besvorne herreder af Varend, Möre og Gønge«⁵⁴ — Blekinge må være underforstået, da der sigtes til Hjortsberga landsting. Men forbundet gjaldt øjensynligt kun almuen, svarende til bondefredens indhold, og tillagdes ingen videre betydning. For så vidt har den distance, hvormed Svante Nilssons befalingshavere omtalte bondefredens indgåelse i 1505, været ægte nok. Den angik ganske enkelt ikke dem.

Mens de almene stilstande mellem Sverige og Danmark nøje iagttoges, var bondefreden altså ingen fuldstændig garanti imod krigshandlinger. Tværtimod faldt svenske styrker hærgende ind i Blekinge og det vestlige Skåne, da fjendtlighederne efter nogle fredelige år åbnedes på ny i foråret 1506, skønt netop Blekinge havde været udgangspunktet for bondefredens gennemførelse — at dømme efter, at den oprindeligt vedtoges her. Danskerne svarede med at hærge Sveriges og Finlands kyster, men i sommeren 1508 ebbede krigen ud. Der blev indgået en række stilstande af kortere varighed, og endelig sluttedes den 17. august 1509 freden i København, der sikrede kong Hans og dronning Christine hver en årlig apanage, indtil kongen eller hans søn blev antaget som svensk konge. Københavner-freden brød Svante Nilsson imidlertid allerede i sommeren 1510, inden apanagen var kommet til udbetaling, og i efteråret 1510 faldt både Kalmar slot

⁵³ BSH 5, s. 84. Jf. Larsson, *Det medeltida Varend*, s. 202 f.

⁵⁴ BSH 5, s. 401 f.

og Borgholm på Öland i svenskernes hænder. I løbet af 1511 ebbede krigen atter ud, indtil freden i Malmø sluttedes i april 1512.⁵⁵

»Vor« bondefred fra 1505 var altså lidt af en fiasko. Særligt i Blekinge blev der hærget alligevel. Da Svante Nilsson i marts 1506 refererede til bondefreden, var det også som et udpræget bimoment, om end det naturligvis kan skyldes berregning. I en proklamation til Dalarna, hvori han fremhæver sin kraftige optræden overfor danskerne, hedder det halvt undskyldende, at han havde undladt at foranstalte et direkte angreb på Danmark.⁵⁶ De grunde til at holde sig tilbage, som rigsforstanderen anfører, var dels hensynet til fredsforhandlingerne, idet den svenske forhandlingsdelegation endnu ikke var vendt hjem, dels Blekinges indbyggeres — blekingsfarernes — villighed til at betale ham skat, d.v.s. en art brandskat. Videre anføres det, at både adelen og almuen i Varend havde anråbt ham om at skåne i det mindste Rønneby i Blekinge, som var bøndernes eneste mulighed for at skaffe sig salt, humle, fisk og klæde. Først herefter henvises ganske kort i en bisætning til »forbundet mellem grænseegnene«, som det allerede er citeret.

Den tanke, at de svenske bønder selv under den rådende krigstilstand hentede deres forsyninger i Danmark, stemmer dog fortrinligt med bondefreden. Det samme gælder Varends adels og almues fælles optræden til gunst for Rønneby. Svante Nilssons togter til Blekinge 1506 og 1507, af hvilke det første vistnok indskrænkede sig til en brandskatning,⁵⁷ mens det andet var et regulært hærgningstogt, stred jo egentlig heller ikke mod bondefreden, forudsat at blekingsfarerne var skoedes af deres fæller i Möre og Varend. Muligvis er det sket. I hvert fald beklager Svante Nilsson sig over, at en bortrømmet svend havde røbet angrebet i 1507.⁵⁸

Da rigsforstanderens tropper vendte tilbage til Varend efter det vellykkede angreb, blev de tilmed overfaldet af lokale bønder⁵⁹ — en ejendommelig hævnakt af svenskere, rettet mod svenske overgreb begået i Danmark og således helt i bondefredens ånd, om end ikke efter dens bogstav. Det er allerede antydnet, at Svante Nilsson kunne have grund til at nære utilfredshed med bondefreden. Den rimede unægteligt ikke med hans egen politik, der gik ud på at svække og »blødgøre« danskerne ved at hærge i grænseegnene. I denne forbindelse er det interessant, at overfaldet på rigsforstanderens tropper kendes fra en lille notits bagest i Svante Nilssons kopibog, hvor også bondefreden var noteret ned. Øjensynligt har det drejet sig om optegnelser til brug ved en senere lejlighed, når øjeblikket var inde til at straffe rigsforstanderens modstandere. Vi så, at bondefreden i sine enkelte bestemmelser egentlig ikke var af oppositionel karakter, men rigsforstanderen har åbenbart ment noget andet.⁶⁰

⁵⁵ Krigens forløb 1506–12 er skildret af C. F. Allen, *anf. arb.* I. Se særligt s. 378 ff., 392 f., 416 ff., 431, 541, 608 ff.

⁵⁶ BSH 5, s. 82 ff.

⁵⁷ Se Hemming Gads henvisning i BSH 5, s. 143.

⁵⁸ HSH 20, s. 98.

⁵⁹ Sst., s. 296.

⁶⁰ C. F. Allen berører ikke Svante Nilssons syn på bondefreden, måske fordi han opfattede

V

I de følgende årtier dukker bondefreden atter frem. Den ældre bondefreds kranke skæbne hindrede ikke, at sceneriet fra 1505 straks gentog sig efter krigsudbruddet i sommeren 1510. På Hjortsberga landsting mødtes igen udsendinge fra grænselandskaberne, også denne gang tilsyneladende stærkt tilskyndet af stormændene. I hvert fald var Erik Trolle og bisp Ingemar involverede, og fra dansk side trak ærkebiskop Birger og andre skånske rigsråder åbenlyst i trådene.⁶¹ En lignende fremgangsmåde — og lige så gennemskuelig — fulgtes i 1520, da Värends magnater udstedte en formelig neutralitetserklæring i almuens navn.⁶²

Under Christian II's opgør med Sten Sture støder vi yderligere på en formodet bondefred, der af Allen og Lindberg brugtes som eksempel på, hvor »lønligt« ophavsmændene undertiden måtte gå frem. Det forstår man. Denne bondefred kendes alene fra et udateret, anonymt brev, der imidlertid foregiver at være udstedt af »alle, som bygger i Skåne og Halland« til deres fæller i Västergötland. Brevet opfordrer i kærlige vendinger de svenske bønder til at forholde sig passivt under kommende, krigeriske forviklinger.⁶³ Umiddelbart må det betegnes som en — klodset — krigslist, og at det også fra svensk side er blevet opfattet således antydes af, at brevet er havnet i Sture-arkivet. Det er altså af en mistænksom og nidkær embedsmand blevet sendt til rigsforstanderen.

Den sidste kendte bondefred fra senmiddelalderen sluttedes atter på Hjortsberga landsting den 22. maj 1525 mellem Varend og Blekinge. Dette forbund er højtideligt blevet optaget i kildeudgaven »Sveriges Traktater«.⁶⁴ En simpel gennemlæsning røber imidlertid, at den formodede bondefred kun udgøres af et tilbud om neutralitet og bistand fra Blekinge. Den tilhører, som Lars-Olof Larsson har påvist, en bestemt situation: den sidste fase af det såkaldte Søren Norbys skånske oprør. Med udsigt til Frederik I's og rigsrådets hævn er dette, som Larsson udtrykker sig, »desperate forbundstilbud« blevet til.⁶⁵

Det betød vel mindre, hvis vi kunne vise, at bønderne virkelig stod bag tilbudet. Den 22. maj sad Søren Norby indesluttet i Landskrone.⁶⁶ Alligevel er det åbenbart, at tilbudet har været i hans interesse, selv om det er udstedt i Blekinges almues og Rønnebys borgeres navn. Et samspil mellem Søren Norby og blekingsfarerne er ikke udelukket — formelt stod Blekinge stadig på Søren Norbys parti. Faren drev i øvrigt over, idet Søren Norby som en betingelse for at over-

den som afsluttet i 1510. Styffe mente, at rigsforstanderen måtte have godkendt artiklerne, svarende til opfordringen i Erik Trolles brev, når han optog dem i sin kopibog (BSH 5, s. XXVII, jf. Lindberg i (svensk) HT 1928, s. 26, og Larsson i Det medeltida Varend, s. 201). Derimod indvendte C. Härensstam i sit værk om Finnveden under medeltiden, s. 104 f., at rigsforstanderen naturligt måtte være modstander af bondefreden.

⁶¹ Se bisp Ingemars to skrivelser i BSH 5, s. 414 f. og 424 f., jf. Larsson, Det medeltida Varend, s. 202 ff.

⁶² BSH 5, s. 627, jf. Larsson, Det medeltida Varend, s. 208 f. og L. W. Andersen m. fl., Uppsala-Overenskomsten 1520. Odense 1975, s. 88 f.

⁶³ C. F. Allen, anf. arb. I, s. 543 f., jf. (Svensk) HT 1928, s. 14, 22 f.

⁶⁴ O. S. Rydberg, Sveriges Traktater med främmande makter 4. Sthlm. 1895, s. 104 f.

⁶⁵ Det medeltida Varend, s. 227.

⁶⁶ L. J. Larsson, Søren Norbys skånska uppror. Scandia 30. Lund 1964, s. 257.

give sig forlangte — og fik — Blekinge i fri forlening, uden at noget straffetogt havde fundet sted forinden.⁶⁷

Vi ved, at Søren Norby var i besiddelse af de mest vidtrækkende ambitioner, der også gjaldt Sverige. Et led i hans planer var det at ægte rigsforstander Sten Stures enke, Kristina Gyllenstierna, der ikke synes at have været helt uvillig. Under overgivelsesforhandlingerne betingede han sig ligefrem assistance til at sikre sig fru Kristinas person.⁶⁸ Endog under de mest fortvivlede forhold fandt Søren Norby altid på råd. Da hans fjender endelig fik ram på ham, flygtede han til stormyrst Vasilij i Moskva, opfyldt af nye planer.⁶⁹ Eftersom Søren Norbys opfindsomhed og foretagsomhed synes at have været uden grænser, er det vanskeligt at tage en bondefred alvorligt, når han — selv i indesluttet tilstand — befandt sig i nærheden.

Skulle vi drage en konklusion efter at have gennemgået de enkelte »bondefreder«, måtte det blive den banale, men evigt gyldige: at den ydre fremtoning bedrager. Bøndernes selvstændige indsats, som de ældre historikere troede på, fremhæves bevidst i kildematerialet. Det betyder blot, at nogen har ønsket at skyde bondealmuen i forgrunden. Derimod pegede flere omstændigheder afgjort på stormændene eller myndighederne som de kendte »bondefreders« ophav. I denne situation er det forståeligt, at svenske historikere har valgt helt at se bort fra betegnelsen »bondefred« og i stedet benytte det neutrale udtryk »grænsefred« — en historisk puritanisme, som absolut er sympatisk.

Ikke mindre forståeligt må det imidlertid være, at en dansk historiker kvier sig ved at give afkald på C. F. Allens fund. Når selv Erik Glipping og Valdemar Atterdag ser ud til at have overlevet 1930'ernes udrensninger, må der også kunne blive en lille hylde i Danmarkshistorien, hvor bondefreden kan fjele sig, efter at svenskerne har forskudt den. Vinder det syntetiske »grænsefred« indpas, har vi kritikløst givet os den historiske kritik i vold. Det er hidtil blevet overset i debatten, at netop den stærkt opportunistiske anvendelse af bønderne, som kritikken med fuld ret har fremhævet — netop misbruget viser, at selve bondefreds-begrebet har været levende i samtiden. Erik XIV har jo næppe heller selv fundet på ordet, da han i 1564 talte om »en forræderisk bondefred«. Det har været klart for enhver, hvad han mente.

Efter at krudtrøgen fra kritikken er lettet, står tilbage som et urokket faktum, at bønderne i senmiddelalderen formodedes at slutte »bondefreder« — ikke »grænsefreder«, men »bondefreder«, der blev indgået af og omfattede bønderne. En bondefred har simpelthen været et grænselandskabs naturlige reaktion på en krigstrussel. Svante Nilsson har selvfølgelig kunnet gennemskue bondefreden af 1505 fuldt så vel, som vi i dag er i stand til det, men selve tanken, at bønderne i grænselandskaberne indgik en særfred, må dog have været mulig for at kunne hævdes overfor rigsforstanderen.

I denne slagets afgørende fase er det vist tiden at sætte de friske reserver ind.

⁶⁷ Sst., s. 265.

⁶⁸ Sst., s. 263. Om ægteskabsplanerne se Scandia 35. Lund 1969, s. 26 ff.

⁶⁹ L. J. Larsson, Søren Norbys fall. Scandia 35. Lund 1969, s. 54.

Endnu en senmiddelalderlig bondefred, der formodes at være sluttet i 1523, bør omtales her. Det er ikke sket tidligere, idet kildegrundlaget er helt anderledes. Vi har ingen direkte vidnesbyrd om denne bondefreds eksistens, kun — hvilket jo egentlig ikke er at foragte — en udenlandsk iagttagers ytringer. En holstensk spion, der var blevet sendt til Danmark, rapporterede i februar 1523 om et mislykket angreb, som den nye svenske rigsforstander (Gustav Vasa) havde rettet mod Skåne.⁷⁰ Da hans ytringer udgør et rent og uforfalsket udtryk for bondefredens idé, må det være tilladt at citere ordlyden:

»... men bønderne i Västergötland og deromkring nægtede at følge ham, eftersom de er i forbund med bønderne i Halland og Blekinge og i Skåne, så at den ene bonde ikke må skade den anden. Da kongen (d.v.s. Christian II) ville falde ind i Västergötland og Sverige for at røve og brænde, ville de skånske bønder ikke tillade det, men hellere spærre for eller gå løs på kongens folk. Det samme vil de västergötlandske og svenske bønder altså nu gøre efter deres overenskomst«.

Rapporten har i Sverige fremkaldt en formelig debat omkring spørgsmålet, om rigsforstanderens angreb på Skåne mislykkedes på grund af bondefreden eller på grund af et tøbrud, således som det hævdes i andre kilder.⁷¹ Vi kan nøjes med at konstatere, at den holstenske spion går ud fra bondefreden som en etableret kendsgerning. Desuden mærker vi os påstanden om de skånske bønders aggressive hensigter mod de danske tropper, et radikalt træk, der ellers kun genfindes i notitsen om de värendske bønder, der var gået løs på Svante Nilssons tropper.

Uagtet at de kendte »bondefreder« fortonede sig i propaganda og taktik, har det alligevel vist sig, at den ægte bondefred faktisk eksisterede — i det mindste som senmiddelalderlig fiktion. Ganske vist må vi fortsat fastholde, at bondefreden ikke kan bruges som en skandinavistisk eller demokratisk faktor, således som Allen og Lindberg hævdede det. Snarere udtrykker den tidens sociale system. Det er allerede nævnt, at der blev indgået lignende stilstande ved den svenske vestgrænse, om end de fremtræder mindre klart i kildematerialet. Samtidig med, at bondefreden af 1505 blev sluttet i de østlige grænseegne, omtales en aftale, som blev indgået mellem den svenske militære øverstbefalende i Västergötland og den danske høvedsmand på den egentlig norske grænsefæstning Bohus. Herefter måtte bønder og borgere på begge sider af grænsen frit handle med hinanden, mens der imellem de fribårne (adelen) skulle stå »eth opeth örlög«, som det hedder.⁷²

De problemer, som udløbet af den etårige stilstand fra 1504 gav anledning til, blev altså løst ved en regulær aftale mellem myndighederne, mens der ved grænsen mod Blekinge og Skåne blev fulgt den mere subtile kurs at slutte en bondefred. Tanken bag de forskellige fremgangsmåder er imidlertid den samme: at der i en krigssituation kunne drages et socialt skel mellem krigsførende og ikke-

⁷⁰ Hanserecesse 3, VIII, s. 322 (Nr. 284 § 27).

⁷¹ Se senest M. Venge, Christian 2.s fald. Odense 1972, s. 165–72.

⁷² BSH 5, s. 64.

krigsførende elementer. Vi ser for det første, under hvilke omhyggeligt regulerede former senmiddelalderens fejder fandt sted. En nutidig jagttager vender sig uvilkårligt for at få øje på kampdommeren og samaritterteltet. Dernæst træder bondefredens ideologi os i møde. Krigen var en sag, der angik adelen, de store herrer og fyrster, og som de lavere stænder, hvis det var muligt, burde forskånes for. Efter senmiddelalderlig opfattelse har det været ganske naturligt, at bønderne — og borgerne, hvis sådanne fandtes — midt i en krigssituation fortsatte det fredelige samkvem.

Hermed være ikke sagt, at bondefredens uventede tilsynekomst — efter at have været aflivet af svenske historikere — også må føre til, at Allens og Lindbergs opfattelse af bondens selvstændige stilling i et og alt tiltrædes. Men det bør nævnes, at bondefredens blomstringstid vitterligt var en tid, der var præget af stærk uro og aktivitet blandt bønderne — uroligheder, der ofte var knyttet til landstringenes virksomhed.⁷³ Tilsvarende afspejler Christian II's og Frederik I's bondevenlige forordninger vel et allerede eksisterende røre.⁷⁴ Tillige med bøndernes kraftige optræden under det skånske oprør 1525 og senere under Grevens fejde får hele denne bevægelse i tiden den ægte bondefred til at tage sig yderligere troværdigt ud.

Det, som er afgørende i denne forbindelse, er dog det simple, at bondefreden som en historisk foreteelse ikke kan afvises. Manipulationerne bag de enkelte »bondefreder« er af mindre betydning. Vi indrømmer gerne, at der ikke kan påvises en eneste ægte, oprindelig bondefred med freden i 1523 som en mulig undertagelse — og dens hjemmelsmand, den holstenske spion, bygger vel kun på københavnsk værtshussnak. Derimod mener vi at have etableret bondefreden som et anerkendt, legitimt begreb, der var forudsætningen for, at de mange fingerede »bondefreder« kunne sluttet. Endelig må vi ikke glemme, at selv de fingerede »bondefreder« er ægte nok i den forstand, at de kun angik bønderne: »så at den ene bonde ikke må skade den anden«, som den holstenske spion udtrykte det.

Den stærke interesse for bondefreden fra myndighedernes og stormændenes side hænger jo netop sammen med dens »ægthed« eller rettere, dens legitimitet. I det stockholmske blodbads tidsalder, da alle politisk implicerede parter manisk stræbte efter at sikre sig et skær af legalitet, er det højst begribeligt, at bondefreden måtte blive efterstræbt. Det opportunistiske misbrug af den bekræfter imidlertid blot i vore øjne dens eksistens. Bondefreden er en — bevares — beskeden pointe i den nordiske senmiddelalders historie, men en pointe, der bør have lov at leve videre.

⁷³ For Danmarks vedkommende henvises til A. Heises afhandling: *Bondeopløb i Jylland i Kong Frederik den første Tid*. HT 4. r. V. Desuden er uroen blandt de skånske bønder behandlet af G. Johannesson i *Den skånska kyrkan och reformationen*. Lund 1947, og blandt sjællandske bønder 1523 i min: »Når vinden følger sig ...«. Odense 1977, s. 111–15.

⁷⁴ Se senest F. Skrubbeltrangs oversigt i: *Det danske Landbosamfund 1500–1800*. Kbh. 1978, s. 24 ff.

Summary:

PEASANTS' PEACE OR PEACE ACROSS THE BORDER

The independent peace treaties contracted by peasants on either side of the frontier between Sweden and Denmark in the late Middle Ages are traditionally referred to as examples of "peasants' peace". Although this term is first encountered in the 1560's it refers in particular to a number of independent peace treaties ratified during the period 1505-1525, apparently by the peasants themselves. The agreements consisted of mutual assurances to the effect that the peasants concerned would refuse to take part in armed expeditions and would warn their opposite numbers should the authorities take it upon themselves to plan an attack across the border. Previously these agreements were regarded as a manifestation of democratic and specifically Scandinavian feelings, but during the 1960's several young Swedish historians revised this view of peasants' peace, emphasizing the opportunist and tactical nature of the agreements. It appears that both the Church and the borderland nobility, at times even the State, were deeply involved in several well-known peasants' peace treaties, and it has therefore been suggested that the term be replaced by the more neutral "frontier peace".

This article takes the Swedish criticism of the concept of peasants' peace fully into account. In defence of the questionable "peasants' peace" it is pointed out that its very misuse indicates that the idea of a peasants' peace was in fact widespread at the time, and neither should it be forgotten that the independent peace treaties were not only geographically confined to certain types of borderland country but were also socially limited, i.e. confined to the peasantry. Furthermore, it is pleaded that a separate peace treaty from 1523, despite its being based solely on the evidence of a foreign observer, openly expresses the idea of a peasants' peace. Finally, it is argued, the idea that peasants - and townsmen - could carry on peaceful trading despite a prevailing state of war is attuned to the social conceptions of that time; likewise, the credibility of a genuine peasants' peace is further substantiated by the manifest stir among the peasantry those days.